

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

DRUGO ODJELJENJE

PREDMET SİNAN IŞIK protiv TURSKÉ

(Predstavka br. 21924/05)

PRESUDA

STRAZBUR

2. februar 2010. godine

PRAVOSNAŽNA

02. 05. 2010.

*Ova presuda postaće pravosnažna u okolnostima predviđenim u članu 44 stav 2
Konvencije. Ona može biti predmet redaktorskih izmjena.*

© Savjet Evrope/Evropski sud za ljudska prava, 2012. godina. Ovaj prevod urađen je uz pomoć Fonda za ljudska prava Savjeta Evrope (www.coe.int/humanrightstrustfund) i nije obavezujući za Sud. Više informacija može se pronaći u punoj izjavi o autorskim pravima na kraju ovog dokumenta.

© Council of Europe/European Court of Human Rights, 2012. This translation was commissioned with the support of the Human Rights Trust Fund of the Council of Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). It does not bind the Court. For further information see the full copyright indication at the end of this document.

© Conseil de l'Europe/Cour européenne des droits de l'homme, 2012. La présente traduction a été effectuée avec le soutien du Fonds fiduciaire pour les droits de l'homme du Conseil de l'Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). Elle ne lie pas la Cour. Pour plus de renseignements veuillez lire l'indication de copyright/droits d'auteur à la fin du présent document.

U predmetu Sinan Işık protiv Turske,

Evropski sud za ljudska prava (Drugo odjeljenje), zasijedajući u Vijeću u sljedećem sastavu:

Françoise Tulkens, *Predsjednik*,
Ireneu Cabral Barreto,
Vladimiro Zagrebelsky,
Danutė Jočienė,
Dragoljub Popović,
András Sajó,
Işıl Karakaş, *sudije*,
i Sally Dollé, *Sekretar Odjeljenja*,

nakon vijećanja u prisustvu javnosti 15. decembra 2009. godine,
donosi sljedeću presudu, koja je usvojena toga dana:

POSTUPAK

1. Predmet je pokrenut predstavkom (no. 21924/05) koju je 3. juna 2005. godine po članu 34 Konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (u daljem tekstu: Konvencija) podnio državljanin Turske, g. Sinan Işık (u daljem tekstu: Podnosilac predstavke).

2. Podnosioca predstavke zastupao je g. K. Genç, advokat sa praksom u Ankari. Tursku vladu (u daljem tekstu: Vlada) zastupao je njen Zastupnik.

3. Podnosilac predstavke konkretno je naveo da odbijanje njegovog zahtjeva da u svojoj ličnoj karti riječ "islam" zamijeni nazivom njegove vjere "Alevi" predstavlja povredu člana 9 Konvencije. On takođe navodi da je došlo do povrede člana 6 i člana 14 Konvencije.

4. Dana 15. januara 2008. godine Predsjednik Drugog odjeljenja odlučio je da o predstavi obavijesti Vladu. Odlučeno je da Vijeće u isto vrijeme odlučuje o prihvatljivosti i o meritumu predstavke (član 29 stav 3 Konvencije).

ČINJENICE**I. OKOLNOSTI PREDMETA**

5. G. Işık rođen je 1962. godine u Izmiru gdje i živi. On je pripadnik vjerske zajednice Alevi koja je duboko ukorijenjena u tursko društvo i istoriju. Njihovu vjeru, koja je pod uticajem naročito sufizma i određenih pred-islamskih vjerovanja, neki učenjaci pripadnici Alevi zajednice smatraju zasebnom religijom a drugi "suštinom" ili "prvobitnim oblikom"

Islama. Njihovi vjerski obredi razlikuju se od vjerskih obreda Sunni¹ škole u određenim aspektima kao što su molitva, post i hodočašća (v. *Hasan i Eylem Zengin protiv Turske*, br. 1448/04, stav 8, 9. oktobar 2007).

6. Podnosilac predstavke naveo je da se u njegovoj ličnoj karti, koju je izdao matičar za rođenja, brakove i smrti, nalazi rubrika “vjera” u kojoj je navedeno “Islam”, iako on nije pripadnik te vjere.

7. Dana 7. maja 2004. godine on se obratio Okružnom sudu u Izmiru sa zahtjevom da se u njegovoj ličnoj karti nađe riječ “Alevi” a ne riječ “Islam”. Relevantni dijelovi njegovog zahtjeva glase:

“... riječ ‘Islam’ koja se nalazi na mojoj ličnoj karti ne prikazuje stvarnu situaciju. Kao Alevi građanin Republike Turske, mislio sam, na osnovu mog znanja i vjerovanja, da lice ne može biti u isto vrijeme ‘Alevi’ I ‘Islam’ (sic!). Kao građanin sekularne Republike Turske, koja, po svom Ustavu, štiti slobodu vjere i savjesti, odbijam da nastavim da nosim teret nepravde i ove kontradikcije koja potiče od želje da se pobijedi strah, koji je u potpunosti neosnovan i duboko uvredljiv.”

8. Dana 9. jula 2004. godine, nakon zahtjeva suda, pravni savjetnik Direkcije za vjerska pitanja izdao je svoje mišljenje u vezi sa zahtjevom podnosioca predstavke. On je naveo konkretno da navođenje vjerskih tumačenja ili podkultura u rubriku za vjeru na ličnoj karti nije u skladu sa nacionalnim jedinstvom, republikanskim principima i principima sekularizma. On je konstatovao konkretno da riječ “Alevi”, kojom se opisuje podgrupa u okviru Islama, ne može da se smatra zasebnom vjerom ili granom (“*mezhep*”) Islama. To je tumačenje Islama pod uticajem sufizma koje ima posebne kulturološke karakteristike.

9. Dana 7. septembra 2004. godine, sud je odbio zahtjev podnosioca predstavke na osnovu sljedećih argumenata:

“1. ... rubrika za vjeroispovjest na ličnoj karti sadrži opšte informacije o vjeroispovjesti građanina. Prikladno je stoga ispitivati da li vjera Alevi (*Alevilik*) predstavlja zasebnu vjeroispovjest ili tumačenje Islama. Jasno je iz mišljenja koje je izdalo Predsjedništvo Direkcije za vjerska pitanja da Alevi vjera jeste tumačenje Islama koje je pod uticajem sufizma i koje ima posebne kulturološke karakteristike... Shodno tome, ta vjera predstavlja tumačenje Islama i nije vjeroispovjest kao takva, u skladu sa opštim principima koji su propisani za to. Nadalje, samo se vjeroispovjesti u opštem smislu navode u ličnoj karti a ne tumačenja ili grane neke konkretne vjeroispovjesti. Tako da nije napravljena nikakva greška kada je u ličnoj karti podnosioca predstavke koji tvrdi da je ‘Alevi’ naveden ‘Islam’.

2. Knjige i članci koje je dostavio podnosilac predstavke pokazuju da se Ali¹ opisuje kao ‘Alahov lav’ ili slično. Činjenica da određene pjesme sadrže različite izraze ne znači da vjera Alevi nije dio Islama. Pošto je Ali jedan od četiri islamska kalifa i zet Muhameda, on se mora smatrati jednom od istaknutih ličnosti Islama...

1. Veći dio stanovništva Turske pristalica je hanafitske teološke škole umjerenog tumačenja Islama.

1. Ali je bio četvrti kalif Islama. Njega Alevi smatraju prvim Imamom i on igra centralnu ulogu u toj vjeri.

3. I u hrišćanstvu, na primjer, postoje podgrupe kao što su katolici ili protestanti, koji ipak imaju osnovu u hrišćanstvu. Drugim riječima kada se neko priklanja nekom naročitom tumačenju Islama, to ne znači da to tumačenje nije dio Islama...”

10. Nepreciziranog datuma podnosilac predstavke podnio je žalbu Kasacionom sudu. On se žalio da su ga obavezali da otkrije svoja uvjerenja jer je bilo obavezno da navede svoju vjeroispovjest u ličnoj karti i to se desilo bez njegove saglasnosti i uz povredu prava na slobodu vjeroispovjesti I savjesti u okviru značenja iz člana 9 stav 1 Konvencije. On je dalje naveo da dotično navođenje vjeroispovjesti, čiji je osnov u članu 43 Zakona o matičnim knjigama (Zakon br. 1587), nije moglo da se smatra usaglašenim sa članom 24 stav 3 Ustava, koji predviđa da “niko ne smije biti primoran ... da otkrije svoju vjeru ili uvjerenja”. On je takođe naveo da je podnio dva zahtjeva, prvi da se riječ “Islam” kojom se opisuje njegova vjeroispovjest u njegovoj ličnoj karti, obriše i drugi, da se riječ “Alevi” upiše u relevantnu rubriku. On je naveo da je prvostepeni sud mogao da ispituje ova dva zahtjeva zasebno, prihvatajući prvi i odbacujući drugi, ako bi utvrdio da dotično određenje nije u skladu sa članom 24 stav 3 Ustava. I na kraju, on je osporio postupak kojim se odbija njegova predstavka, u kome je Direkcija za vjerska pitanja opisala njegovu vjeru kao tumačenje Islama.

11. Dana 21. decembra 2004. godine Kasacioni sud potvrdio je presudu suda niže instance i nije dao nikakvo obrazloženje.

II. RELEVANTNO DOMAĆE I MEĐUNARODNO PRAVO I PRAKSA

A. Domaće pravo

1. Ustav

12. Član 10 Turskog Ustava predviđa sljedeće:

“Svi su jednaki pred zakonom bez razlike po osnovu jezika, rase, boje, pola, političkog mišljenja, filozofskog uvjerenja, vjeroispovjesti, pripadnosti nekoj vjerskoj sekti ili drugih sličnih osnova.”

...

Državni organi i upravni organi moraju da djeluju u skladu sa principom jednakosti pred zakonom u svim okolnostima.”

13. Relevantni dijelovi člana 24 glase:

“Svako ima pravo na slobodu savjesti, vjerovanja i vjerskih uvjerenja.

...

Niko ne smije biti primoran da učestvuje u molitvama, propovjedi ili vjerskom obredu ili da otkrije svoju vjeru ili uvjerenja; niko ne smije biti ukoren niti krivično gonjen zbog svoje vjere ili uvjerenja. ...”

14. Član 136 predviđa:

“Direkcija za vjerska pitanja, koja je dio opšte uprave, obavlja dužnosti koje su joj povjerenje putem konkretnog zakona kojim se njen rad uređuje, a u skladu sa principom sekularizma, i ona mora da bude udaljena od svih političkih stavova ili ideja, da bi se obezbijedila nacionalna solidarnost i integritet.”

2. *Zakon o matičnim knjigama (Zakon br. 1587)*

15. Relevantni stavovi člana 43 Zakona o matičnim knjigama (*Nüfus Kanunu*), koji je bio na snazi u relevantno vrijeme, glase:

“Građanske matične knjige moraju da sadrže sljedeće informacije koje se odnose na fizička lica i porodice...

(a) Informacije koje se odnose na građanski status:

(1) Ime i prezime, pol, prezime roditelja, djevojačko prezime;

(2) Mjesto i datum rođenja i upisa u matične knjige (godina, mjesec i dan);

(3) Ispravke ...

(b) Ostale informacije

...

(2) vjeroispovjest;

...”

3. *Sudska praksa Ustavnog suda*

16. Presudom od 21 juna 1995. godine, koja je objavljena u Službenom listu 14. oktobra 1995. godine, Ustavni sud proglasio je da je član 43 Zakona o matičnim knjigama u skladu sa članom 2 (sekularizam) i članom 24 (sloboda vjeroispovjesti) Ustava. Sudije Ustavnog suda bile su mišljenja, konkretno da:

“Država mora da zna za karakteristike njenih građana. Te informacije se traže za svrhe javnih politika, opšteg interesa i ekonomskih, političkih i društvenih imperativa...”

Sekularna država mora da ostane neutralna po pitanju vjeroispovjesti. Shodno tome, navođenje vjeroispovjesti na ličnoj karti ne smije da ugrozi neravnopravnost među građanima... U sekularnoj državi, sve su vjeroispovjesti istog ranga. Niko ne smije da zadire u vjerovanja ili nepostojanje vjerovanja drugog lica. Nadalje, pravilo o kome je riječ primjenjuje se na sva vjerovanja i stoga ne može da izazove diskriminaciju....

Pravilo da 'Niko ne smije biti primoran... da otkrije svoju vjeru i uvjerenja' ne može da se tumači kao zabrana navođenja vjeroispovjesti lica u službenim matičnim knjigama. Ustav zabranjuje prisilu.

Prisila se odnosi na objavljivanje vjere i uvjerenja. Pojam 'vjera i uvjerenja' nije ograničen pružanjem informacija koje se odnose na vjeroispovjest svakog pojedinca u državnim matičnim knjigama za demografske svrhe. Taj je pojam širokog obuhvata i on pokriva mnoge činioce koji se odnose na vjeroispovjest i vjerovanja.

Pravilo da 'Niko ne smije biti prisiljen... da otkrije svoju vjeru i uvjerenja' mora da se tumači u vezi sa pravilom da 'niko ne smije da bude ukoren niti krivično gonjen zbog svoje vjere ili uvjerenja'. Ni pod kojim okolnostima ovo ne predstavlja prisilu, ukor ili krivično gonjenje.

Nadalje, po članu 266 Građanskog zakonika 'lice punoljetno po zakonu mora imati slobodu da odabere svoju vjeroispovjest.' Kao posljedica toga, svako ko želi da promijeni svoju vjeru koja je navedena u matičnim knjigama može da preda zahtjev za to organu nadležnom za upis u matične knjigame. Izmjene će se napraviti po uputstvu decentralizovanog organa. Isto tako, svako ko želi da se informacije obrišu ili da se upiše neko drugo vjerovanje koje ne može da se prihvati kao vjeroispovjest može da se obrati građanskim sudovima...

Da zaključimo, ne može se smatrati da član 43 Građanskog zakonika u sebi sadrži prisilu. On se odnosi na informacije koje se tiču vjeroispovjesti lica koje se daju matičnim knjigama za svrhe javnih politika, opšteg interesa ili društvene potrebe ..."

Pet od 11 sudija Ustavnog suda nije se saglasilo sa mišljenjem većine, našavši da navođenje vjeroispovjesti u državnim matičnim knjigama i u ličnoj karti nije u skladu sa članom 24 Ustava. Jedan od sudija u manjini naročito je istakao da:

"Po Zakonu o matičnim knjigama, roditelji ili pravni zastupnici djece imaju obavezu da navedu vjeroispovjest svoje djece, a ukoliko to ne urade rubrika ostaje prazna. Uključivanje vjeroispovjesti u evidenciju podataka o porodici i u ličnu kartu, prije nego što dijete napuni dovoljno godina da bude punoljetno i bez njegove saglasnosti predstavlja *de facto* obavezno otkrivanje vjeroispovjesti u svakodnevnom životu... Ta obaveza otkrivanja, koja potiče od navođenja vjeroispovjesti na dokumentu kojim se pokazuje građanski status i pokazivanje tog dokumenta prilikom upisa u školu ili kada se obavljaju formalnosti vezane za vojni rok, zaista predstavlja, po mom mišljenju 'prinudu'."

4. Zakon o matičnim službama (Zakon br. 5490) i odredbe za sprovođenje tog zakona

17. Relevantni stavovi članova 7 i 35 Zakona o matičnim službama (*Nüfus Hizmetleri Kanunu*), koji je stupio na snagu 29. aprila 2006. godine (kojim se ukida ranije pomenuti Zakon o matičnim knjigama), glasi:

Član 7

Lični podaci potrebni za matične knjige

"1. Matične knjige utvrđuju se za svaki okrug ili selo. Matične knjige sadrže sljedeće informacije:

...

(e) vjeroispovjest.

...”

Član 35 **Ispravka podataka**

“1. Nijedan podatak u matičnim knjigama ne može se ispraviti bez pravosnažne sudske odluke...”

2. Informacije koje se odnose na vjeroispovjest lica unose se i mijenjaju u skladu sa pisanom izjavom dotičnog lica; rubrika za tu svrhu može se ostaviti prazna ili se informacije mogu obrisati.”

18. Relevantni dijelovi člana 82 odredbi za sprovođenje Zakona o matičnim službama, koji je usvojen 29. septembra 2006. godine, glase:

Član 82 **Zahtjevi koji se odnose na informacije o vjeroispovjesti**

“Svaka informacija koja se odnosi na vjeroispovjest pojedinca unosi se, mijenja, briše ili izostavlja u skladu sa pisanim izjavama dotičnog pojedinca. Zahtjevi za izmjenu ili brisanje podataka koji se odnose na vjeroispovjest ne podliježu nikakvim ograničenjima.”

5. Direkcija za vjerska pitanja

19. Direkcija za vjerska pitanja osnovana je Zakonom br. 633 od 22. juna 1965. godine o osnivanju i funkcijama predsjedništva za vjerska pitanja, koji je objavljen u službenom listu 2. jula 1965. godine. Član 1 toga zakona predviđa da Predsjedništvo za vjerska pitanja, koje je odgovorno Premijeru ima nadležnost da se bavi pitanjima vjerovanja, propovjedi i moralnih principa Islama i vođenjem mjesta za ispoljavanje vjere. U okviru ove Direkcije vrhovno tijelo za donošenje odluka i konsultativni organ je Vrhovni savjet za vjerska pitanja. On je sačinjen od šesnaest članova koje imenuje predsjednik Direkcije. On je nadležan da odgovara na pitanja koja se tiču vjeroispovjesti (član 5 Zakona br. 633).

B. Smjernice za reviziju zakonodavstva koje se odnosi na vjeroispovjest ili vjerovanje, koje je usvojila Venecijanska komisija

20. Relevantni dijelovi dokumenta koji nosi naslov “Smjernice za reviziju zakonodavstva koje se odnosi na vjeroispovjest ili vjerovanje” koga je usvojila Venecijanska komisija na svom 59. Plenarnom zasijedanju (Venecija, 18. i 19. juna 2004. godine) glasi:

“II. Materijalna pitanja koja se obično javljaju u zakonodavstvu

...

2. Definicija ‘vjeroispovjesti’. Zakonodavstvo obično sadrži razumljiv pokušaj da se vjeroispovjest ili izrazi vezani za nju definišu (‘sekte’, ‘kultovi’, ‘tradicionalne religije’ itd.). Ne postoji opšte prihvaćena definicija takvih izraza u međunarodnom pravu i mnoge države imaju poteškoća da ih definišu. Postoje argumenti da takvi izrazi ne mogu da se definišu u pravnom smislu zbog dvosmislenosti koncepta vjeroispovjesti koja im je svojstvena. Česta greška prilikom definisanja jeste da se traži da vjerovanje u boga nužno bude nešto što se smatra vjeroispovješću. Najočigledniji primjeri protiv toga su klasični budizam koji nije teistički, i hinduizam koji je politeistički ...

3. Vjeroispovjest ili vjerovanje. Međunarodni standardi ne govore o vjeroispovjesti u izolovanom smislu, već o ‘vjeroispovjesti’ ili ‘vjerovanju’. Aspekt ‘vjerovanja’ obično se odnosi na duboko svjesna temeljna vjerovanja o ljudskom stanju i svijetu. Dakle smatra se da generalno, ateizam i agnosticizam, na primjer, imaju pravo na istu zaštitu kao i religijsko vjerovanje. Veoma je često da zakoni i drugi propisi ne štite adekvatno (ili da uopšte ne pominju) prava lica koja nisu vjernici...

B. Osnovne vrijednosti koje se nalaze u temelju međunarodnih standarda za slobodu vjeroispovjesti i vjerovanja

U okviru regiona OSCE postignut je široki konsenzus u odnosu na prava na slobodu vjeroispovjesti ili vjerovanja formulisana u primjenjivim međunarodnim instrumentima vezanim za ljudska prava. Osnovne stavke koje treba imati na umu kada se bavimo zakonodavstvom u ovoj oblasti uključuju sljedeća najznačajnija pitanja:

1. Međunarodnu slobodu (*forum internum*). Ključni međunarodni instrumenti potvrđuju da ‘svako ima pravo na slobodu mišljenja, savjesti i vjeroispovjesti’. Za razliku od manifestacija vjeroispovjesti, pravo na slobodu mišljenja, savjesti i vjeroispovjesti u okviru *forum internum* je apsolutno i ne smije podlijegati ograničenjima bilo koje vrste. Tako su, na primjer, nedopustivi pravni uslovi koji obavezuju nedobrovoljno otkrivanje religijskih vjerovanja...”

PRAVO

I. NAVODNA POVREDA ČLANA 9 KONVENCIJE

21. Podnosilac predstavke naveo je da je došlo do povrede člana 9 Konvencije, koji glasi:

“1. Svako ima pravo na slobodu misli, savesti i vjeroispovjesti; ovo pravo uključuje slobodu promjene vjere ili uvjerenja i slobodu čovjeka da, bilo sam ili

zajedno s drugima, javno ili privatno, ispoljava vjeru ili uvjerenje molitvom, propovedima, običajima i obredom.

2. Sloboda ispovedanja vjere ili uvjerenja može biti podvrgnuta samo onim ograničenjima koja su propisana zakonom i neophodna u demokratskom društvu u interesu javne bezbednosti, radi zaštite javnog reda, zdravlja ili morala, ili radi zaštite prava i sloboda drugih.”

22. Podnosilac predstavke žalio se da je bio obavezan, bez svoje saglasnosti i povredom prava na slobodu vjeroispovjesti i savjesti, da otkrije svoja uvjerenja jer je bilo obavezno da se vjeroispovjest navede na ličnoj karti. On je naveo da sporno navođenje ne može da se smatra saglasnim sa članom 24 stav 3 Ustava, koji predviđa da “niko ne smije biti primoran da otkrije svoju vjeru i uvjerenja”. Istakao je da taj javni dokument mora da se pokaže na zahtjev svakog javnog organa, privatnog preduzeća ili u kontekstu svake formalnosti bilo koje vrste.

On je takođe konstatovao da je tražio da se riječ “Islam” na njegovoj ličnoj karti zamijeni riječju koja označava njegovu vjeru kao “Alevi”, tvrdeći da je postojeći termin naveden u njegovoj ličnoj karti netačan. On je osporio postupak u kome je njegov zahtjev odbijen, u kome je Direkcija za vjerska pitanja opisala njegovu vjeru kao jedno od tumačenja Islama.

A. Prihvatljivost

1. Propust da se iscrpe domaći pravni lijekovi

23. Vlada je navela da podnosilac predstavke, koji je samo tražio od sudskih vlasti da zamijene riječ “Islam” na njegovoj ličnoj karti navođenjem njegove vjere kao “Alevi”, nije propisno iskoristio domaće pravne lijekove vezane za njegovu pritužbu koja se odnosi na slobodu vjeroispovjesti i savjesti. Po mišljenju Vlade, podnosilac predstavke nikada nije tvrdio da navođenje njegove vjeroispovjesti u ličnoj karti nije u skladu sa slobodom vjeroispovjesti i savjesti.

24. Podnosilac predstavke nije podnio svoja zapažanja u odgovor na tu stavku u predviđenom roku

25. Sud naglašava da pravilo da se moraju iscrpiti domaći pravni lijekovi koje je predviđeno članom 35 stav 1 Konvencije propisuje da podnosioci predstavke – koristeći pravne lijekove dostupne u domaćem pravu ukoliko su oni djelotvorni i adekvatni – pruže tuženoj državi mogućnost da ispravi povrede koje se navode protiv njih prije nego se ti navodi predaju Sudu (v. između ostalog, *Fressoz i Roire protiv Francuske* [GC], br. 29183/95, stav 37, ECHR 1999-I).

26. U ovom konkretnom predmetu, Sud zapaža da je, svojim zahtjevom domaćim sudovima u kojima je naglasio svoje duboko neslaganje sa obavezom koja mu je nametnuta da ima ličnu kartu u kojoj se njegova vjeroispovjest navodi kao “Islam”, podnosilac predstavke jasno osporio pomenuto navođenje, pozivajući se na ustavnu zaštitu slobode

vjeroispovjesti i savjesti i činjenicu da je on državljanin sekularne države (v. stav 7 ove presude).

27. Sud konstatuje da je u relevantno vrijeme u Turskoj bilo obavezno da se vjeroispovjest navede u ličnoj karti i da je Ustavni sud u svojoj presudi od 21. juna 1995. godine našao da je to u skladu sa članom 24 stav 3 Ustava, bez obzira na to što se u toj istoj ustavnoj odredbi kaže da “niko ne smije biti prinuđen... da otkrije svoju vjeru i uvjerenja”.

28. Shodno tome, uzevši u obzir pravni kontekst u relevantno vrijeme, kako je ranije u tekstu ove presude opisano, Sud ne sumnja da je svojim zahtjevom da se riječ “Islam” na njegovoj ličnoj karti zamijeni terminom koji će označavati njegovu “Alevi” vjeru, podnosilac tražio da iskoristi ustavnu zaštitu slobode vjeroispovjesti i savjesti koju garantuje član 24 stav 3 turskog Ustava. Naročito pred kasacionim sudom, on je jasno osporio obavezno navođenje vjeroispovjesti tražeći, kao alternativno rješenje, da se to potpuno obriše iz njegove lične karte (v. stav 10 ove presude).

29. Zbog toga Sud smatra da je, u svojim obraćanjima turskim sudovima, podnosilac predstavke jasno uputio svoje pritužbe po članu 9 Konvencije. Vladin preliminarni prigovor da nisu iscrpljeni domaći pravni lijekovi mora se stoga odbiti.

2. Status žrtve

30. Vlada je iznijela argument da podnosilac predstavke ne može da tvrdi da je žrtva povrede prava na slobodu da ispoljava svoju vjeroispovjest. Vlada je ustvrdila da odbacivanje zahtjeva podnosioca predstavke nije narušilo suštinu njegovog prava da ispoljava svoju vjeru, jer navođenje vjeroispovjesti na ličnoj karti ne može da se tumači kao mjera kojom se primoravaju svi turski državljani da objave svoju vjeru i uvjerenja i kao ograničenje slobode ispoljavanja njihove vjeroispovjesti u molitvi, propovjedi, običajima i obredom. Nadalje, kada je riječ o sudskoj praksi turskih sudova (v. stav 16 ove presude), Vlada je iznijela argument da svako ko želi da obriše relevantne informacije u potpunosti može da se obrati građanskim sudovima.

31. Sud smatra da argument Vlade koji se bazira na tome da podnosilac predstavke nema status žrtve pokreće pitanja koja su u uskoj vezi sa suštinom pritužbe po članu 9 Konvencije. Sud ga stoga pridružuje meritumu (v. *mutatis mutandis*, *Airey protiv Irske*, 9. oktobar 1979, stav 19, Serija A br. 32).

3. Ostali osnovi za neprihvatljivost

32. Sud konstatuje da ova pritužba nije očigledno neosnovana u okviru značenja člana 35 stav 3 Konvencije i da nije neprihvatljiva po bilo kom drugom osnovu. Ona stoga mora biti proglašena prihvatljivom.

B. Usaglašenost sa članom 9 Konvencije

1. Podnesci strana

33. Vlada je navela da nije bilo zadiranja u ostvarivanje prava na slobodu vjeroispovjesti podnosioca predstavke, jer nije mogla da se napravi direktna veza između navođenja vjeroispovjesti na ličnoj karti i slobode vjeroispovjesti i savjesti. To se nije moglo protumačiti kao zahtjev da se otkrije nečije religijsko vjerovanje niti kao ograničenje slobode da se ispoljava nečija vjeroispovjest molitvom, propovjedi, običajima i obredom.

34. Pozivajući se na presudu turskog Ustavnog suda od 21. juna 1995. godine (v. stav 16 ove presude) Vlada je dalje navela da navođenje vjeroispovjesti na ličnoj karti nije uticalo na suštinu prava na slobodu vjeroispovjesti i vjerovanja; to je traženo za svrhe javne politike, opšteg interesa i društvenih imperativa. Ni na koji način to nije predstavljalo mjeru koja ima za cilj da prinudi bilo kog pojedinca da otkrije svoja vjerovanja ili da se ukori ili progoni bilo ko zbog svojih religijskih vjerovanja. Republika Turska je sekularna država u kojoj je sloboda vjeroispovjesti pohranjena konkretno u ustavu. Mjera na koju se podnosilac predstavke žali ne može stoga da se smatra ograničenjem njegove slobode vjeroispovjesti.

35. Nadalje, po mišljenju Vlade, sadržaj lične karte ne može da se odredi na osnovu želja svakog pojedinca. Uzevši u obzir mnoštvo vjera unutar Islama (na primjer “Hanafi” ili “Shafi”) ili mističnih redova (kao što su “Mevlevi”, “Qadiri” ili “Naqshbandi”), razni oblici ili grane iste vjeroispovjesti ne navode se da bi se sačuvao javni red i neutralnost države. Što se tiče uloge Direkcije za vjerska pitanja, Vlada je navela da je, u skladu sa relevantnim zakonima, ta direkcija odgovorna za davanje savjeta o pitanjima koja su vezana za muslimansku vjeru. Ona funkcioniše u skladu sa principom sekularizma i zadužena je da razmotri temeljne osnove muslimanske vjere koji su validni za sve Muslimane. Nadalje, što se tiče člana 10 Ustava (v. stav 12 ove presude), Vlada je istakla da država ima obavezu da obezbijedi da razne sekte i tumačenja u okviru iste religije dobiju ravnopravan tretman.

36. Podnosilac predstavke, koji nije svoja zapažanja predao u predviđenom roku, u svom formularu za predstavku naveo je da odbijanje njegovog zahtjeva da na njegovoj ličnoj karti riječ “Islam” bude zamijenjena navođenjem njegove vjere kao “Alevi”, predstavlja zadiranje u njegovo pravo na slobodu da ispoljava svoju vjeru. On se takođe žalio da je bio obavezan da otkrije svoje vjersko uvjerenje jer je bilo obavezno to navesti na ličnoj karti.

2. Ocjena Suda

37. Sud ponavlja da, kako je predviđeno članom 9, sloboda mišljenja, savjesti i vjeroispovjesti jeste jedan od temelja “demokratskog društva” u

okviru značenja Konvencije. To je, u svojoj vjerskoj dimenziji, jedan od najvitalnijih elemenata koji čine identitet vjernika i njihovu koncepciju života, ali takođe je i velika vrijednost za ateiste, agnostike, skeptike i nezainteresovane. Pluralizam koji je neodvojiv od demokratskog društva, koji je teškom mukom osvajan vijekovima, zavisi od toga. Ta sloboda sadrži, između ostalog, slobodu da se imaju ili da se nemaju religijska uvjerenja i da se ispoljava ili ne ispoljava vjeroispovjest (v. između ostalog, *Kokkinakis protiv Grčke*, 25. maj 1993. godine stav 31, Serija A br. 260-A, I *Buscarini i drugi protiv San Marina* [GC], br. 24645, stav 34, ECHR 1999-I).

38. Iako je vjerska sloboda prvenstveno pitanje savjesti pojedinca, ona takođe implicira slobodu da pojedinac ispoljava svoju vjeru sam i bez prisustva drugih ili zajedno sa drugima, na javnom mjestu i u krugu onih kojima je ta vjera zajednička. Nadalje, Sud ima priliku da istakne da su u članu 9 pohranjena negativna prava, na primjer, sloboda da se nemaju vjerska uvjerenja i da se ne ispoljava vjera (v. u vezi sa tim, *Kokkinakis i Buscarini i drugi*, citirano ranije u tekstu ove presude).

39. Sud napominje da je podnosilac predstavke, koji je naveo da je pripadnih vjerske zajednice Alevi, morao da nosi ličnu kartu na kojoj je navedeno da je njegova vjeroispovjest Islam. 7. maja 2004. godine podnosilac predstavke obratio se Okružnom sudu u Izmiru sa zahtjevom da se njegova vjera navede u rubrici za vjeroispovjest (v. stav 7 ove presude). Nadalje, on je osporio obavezno navođenje vjeroispovjesti u Kasacionom sudu, tako što je tražio kao alternativno rješenje da se naznaka vjeroispovjesti izbriše iz njegove lične karte, pri čemu se pozvao na svoje pravo da ne bude primoran da otkrije svoja uvjerenja (v. stav 10 ove presude). Međutim, na osnovu mišljenja koje je izdala Direkcija za vjerska pitanja, Okružni sud odbio je njegove zahtjeve na osnovu toga što “se na ličnoj karti navode samo vjeroispovjesti generalno a ne tumačenja ili grane neke konkretne vjeroispovjesti.” Što se tiče domaćeg suda, “vjera Alevi je tumačenje Islama koje je pod uticajem sufizma i koje ima specifične kulturološke karakteristike” (v. stav 9 ove presude).

40. Sud zapaža da je, u skladu sa domaćim zakonima i drugim propisima koji su bili na snazi u relevantno vrijeme, podnosilac predstavke, kao svi turski državljani imao obavezu da nosi sa sobom ličnu kartu koja je sadržala podatke o njegovoj vjeroispovjesti. Ta javna isprava morala je da se pokaže na zahtjev svakog javnog organa ili privatnog preduzeća ili u kontekstu bilo kakve formalnosti u kojoj je bila potrebna identifikacija nosioca lične karte.

41. U vezi sa tim, Sud smatra da je nužno da se naglasi da je u slučaju *Sofianopoulos i drugi protiv Grčke* ((dec.), br. 1977/02, 1988/02 i 1997/02, ECHR 2002-X), Sud našao da lična karta ne može da se smatra sredstvom koje je namijenjeno da obezbjedi da pripadnici bilo koje vjeroispovjesti ili vjere bilo koje vrste imaju prava da ostvaruju ili ispoljavaju svoju religiju. Međutim, Sud smatra da pravo da se ispoljava vjeroispovjest ili uvjerenja

nekog lica takođe ima i negativnu stranu, naime, pravo pojedinca da ne bude obavezan da otkrije svoju vjeroispovjest ili uvjerenja i da ne bude obavezan da djeluje na način koji omogućava da se zaključi da ima – ili nema- takva uvjerenja. Zbog toga državni organi nemaju pravo da zadiru u sferu slobode savjesti pojedinca i da traže da on otkrije svoja religijska uvjerenja ili da ga obavežu da otkrije ta uvjerenja (v. *Alexandridis protiv Grčke*, br. 19516/06, stav 38, 21. februar 2008. godine).

Sud će ispitati ovaj predmet iz ugla negativne strane slobode vjeroispovjesti i savjesti, naime prava pojedinca da ne bude obavezan da ispoljava svoja uvjerenja.

42. Sud ne nalazi uvjerljivim argument Vlade da sporno navođenje vjeroispovjesti ne može da se tumači kao mjera kojom se primoravaju svi turski državljani da otkriju svoju vjeru ili uvjerenja, koja ulaze u okvir *forum internum* svakog pojedinca. Ovo pravo je ugrađeno u pojam slobode vjeroispovjesti i savjesti. Tumačiti član 9 kao da se dozvoljava svaka vrsta prinude sa ciljem da se otkrije vjeroispovjest ili vjerovanje udarilo bi u samu suštinu slobode koju treba da garantuje (v. *mutatis mutandis*, *Young, James i Webster protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 13. avgust 1981. godine, stav 52, Serija A br. 44; v. takođe izdvojeno mišljenje jednog od sudija Ustavnog suda, stav 16 ove presude).

43. Nadalje, s obzirom na čestu upotrebu lične karte (upis u školu, utvrđivanje identiteta, vojni rok i drugo), navođenje vjerskih uvjerenja u zvaničnim dokumentima kao što su lične karte izlaže nosioce lične karte riziku od diskriminatornih situacija u njihovim odnosima sa upravnim vlastima (v. *Sofianopoulos i drugi*, citirano ranije u tekstu ove presude).

44. Štaviše, Sud ne može da vidi zašto bi bilo neophodno navesti vjeroispovjest u građanskim matičnim knjigama ili u ličnim kartama za demografske svrhe, što bi nužno značilo da zakoni i drugi propisi sadrže obavezu da se otkriju vjerska uvjerenja pojedinca.

45. Sud takođe napominje da je podnosilac predstavke osporio postupak u kome je odbijen njegov zahtjev, u okviru kojega je Direkcija za vjerska pitanja opisala njegovu vjeru kao jedno od tumačenja Islama (v stav 22 ove presude). S tim u vezi, Sud konstatuje da je uvijek naglašavao da, u demokratskom društvu gdje je država krajnji garant pluralizma, uključujući i vjerski pluralizam, uloga organa vlasti nije da usvoje mjere koje će favorizovati jedno tumačenje religije više nekog neko drugo sa ciljem da se prisili podijeljena zajednica, ili neki njen dio, da se ujedini pod jedinstvenim rukovodstvom protivno njihovim vlastitim željama (v *Serif protiv Grčke*, br. 38178/97, stav 53, ECHR 1999-IX). Dužnost države da bude neutralna i nepristrasna, kako je definisano sudskom praksom suda, nije spojiva sa bilo kakvim ovlašćenjem države da ocjenjuje legitimnost religijskih uvjerenja i iziskuje od države da obezbijedi da se sukobljene grupe međusobno tolerišu, čak i kada potiču iz iste grupe (v, *mutatis mutandis*, *Manoussakis i drugi protiv Grčke*, 26. septembar 1996. godine, stav 47, *Izveštaji o presudama i*

odlukama 1996-IV, v. i *Metropolitenska crkva Besarabije i drugi protiv Moldavije*, br. 45701/99, stav 123, ECHR 2001-XII).

46. Sud stoga smatra da ocjena vjeroispovjesti podnosioca predstavke od strane domaćih organa, na osnovu mišljenja koje je izdao organ zadužen za poslove islamskih religija, predstavlja povredu dužnosti države da bude neutralna i nepristrasna.

47. Vlada je skrenula pažnju Sudu na činjenicu da je od zakonodavnih izmjena koje su rezultirale iz Zakona o matičnim službama, podnosilac predstavke imao pravo da traži da se rubrika za vjeroispovjest ostavi nepopunjena (v. stavovi 17-18 ove presude).

48. Sud zapaža da po Zakonu o matičnim službama od 29. aprila 2006. godine, matične knjige i dalje sadrže informacije o vjeroispovjesti pojedinaca (član 7 tog Zakona). Međutim, po članu 35(2), “informacije koje se odnose na vjeroispovjest lica moraju se unijeti ili izmijeniti u skladu sa pisanim izjavama dotičnog lica; rubrika za ovu svrhu može da se ostavi nepopunjena ili se informacija može obrisati.”

49. Po mišljenju Suda, ta izmjena ne utiče na argumente iznesene ranije u tekstu ove presude jer lične karte i dalje sadrže rubriku za vjeroispovjest – bez obzira na to da li je ona ostavljena nepopunjena ili ne. Nadalje, svako ko želi da izmijeni informacije koje se odnose na njegovu/njenu vjeroispovjest navedenu na ličnoj karti ili da odbije da navede svoju vjeroispovjest na karti mora da preda pisanu izjavu. Iako relevantni zakoni i propisi ne govore ništa o sadržaju takve izjave, Sud zapaža da sama činjenica da čovjek mora da se prijavi da bi se iz matičnih knjiga izbrisala vjeroispovjest može da predstavlja otkrivanje informacija koje se tiču jednog aspekta stava pojedinca prema religiji (v. između ostalog, *Folgerø i drugi protiv Norveške* [GC], br. 15472/02, stav 98, ECHR 2007-III, i *Hasan i Eylem Zengin*, citirano ranije u tekstu ove presude, § 73).

50. To je takođe tačno i kada je riječ o podnosiocu predstavke. On mora da informiše vlasti o svojoj vjeri da bi se ta informacija evidentirala na njegovoj ličnoj karti. Pošto se lična karta dobija na taj način i često se koristi u svakodnevnom životu, ona predstavlja *de facto* document koji iziskuje od podnosioca predstavke da otkrije svoje religijsko uvjerenje protiv svoje volje svaki put kada je upotrijebi.

51. U svakom slučaju, kada lične karte imaju rubriku za vjeroispovjest, ostavljanje te rubrike nepopunjene nosi posebnu konotaciju. Nosioci ličnih karata koje ne sadrže informacije koje se odnose na vjeroispovjest razlikuju se, protiv svoje voje i kao rezultat zadiranja vlasti, od drugih lica koja imaju ličnu kartu u kojoj je navedeno njihovo religijsko uvjerenje. Nadalje, činjenica da se traži da se na ličnoj karti ne vidi nikakva informacija blisko je povezana sa najdubljim uvjerenjima pojedinca. Shodno tome, Sud smatra da pitanje otkrivanja jednog od najintimnijih aspekata pojedinca i dalje postoji.

52. Ta situacija bez sumnje nije u skladu sa principom slobode da se ne ispoljava vjeroispovjest ili vjerovanje. S obzirom na to, Sud zapaža da predmetna povreda proističe ne iz odbijanja da se navede vjera podnosioca predstavke (Alevi) na njegovoj ličnoj karti već iz problema što se – bilo da je to obavezno ili opcionalno – na ličnoj karti navodi vjeroispovjest. Sud zaključuje stoga da podnosilac predstavke može ipak da tvrdi da je žrtva povrede, bez obzira na izmjene zakona donesene 29. aprila 2006. godine i odbija prigovor Vlade (v. stav 31 ove presude).

53. Stoga sud nalazi da je došlo do povrede člana 9 Konvencije.

III. NAVODNA POVREDA ČLANA 6 I ČLANA 14 KONVENCIJE

54. Podnosilac predstavke takođe se žalio na povredu člana 6 Konvencije na osnovu toga da je Okružni sud tražio samo mišljenje Direkcije za vjerska pitanja, javne institucije. Po njegovom mišljenju, ta institucija nije kvalifikovana da daje mišljenja o pripadnicima Alevi vjere pošto nije specijalizovana za Alevi vjeru i nema interesovanja za nju. On je dodao da bi, da je sud tražio mišljenje Federacije udruženja Alevi-Bektashi (privatne federacije udruženja Alevi), tumačenje bilo drugačije od tumačenja Direkcije za vjerska pitanja. Sud je trebalo da traži mišljenje te federacije ili stručnjaka za vjerska pitanja. Podnosilac predstavke naveo je da su domaći sudovi stoga sproveli neadekvatnu istragu, što je dovelo do toga da je postupak bio nepravičan.

55. I na kraju, podnosilac predstavke naveo je da su domaći sudovi odbili njegov zahtjev zato što je on bio član vjerske zajednice Alevi. Okružni sud je samo tražio mišljenje javne institucije koja je poricala i samo postojanje Alevija i nije tražio mišljenje gore pomenute federacije. Po mišljenju podnosioca predstavke, to je predstavljalo diskriminaciju i stoga i povredu člana 14 Konvencije.

56. Vlada je osporila taj argument.

57. Sud navodi da ove pritužbe jesu povezane sa pritužbama koje je sud ranije ispitao i moraju se stoga proglasiti prihvatljivima. Međutim, s obzirom na njegove nalaze po članu 9 Konvencije (v. stav 53 u tekstu ove presude), Sud smatra da nema potrebe da zasebno ispituje da li je u ovom konkretnom slučaju bilo povrede drugih odredbi na koje se poziva podnosilac predstavke.

IV. PRIMJENA ČLANA 41 I ČLANA 46 KONVENCIJE

58. Članovi 41 I 46 Konvencij predviđaju:

Član 41

“Kada Sud utvrdi povredu Konvencije ili protokola uz nju, a unutrašnje pravo predmetne Visoke strane ugovornice omogućava samo djelimičnu odštetu, Sud će, ako je to potrebno, pružiti pravično zadovoljenje oštećenoj strani.”

Član 46

“1. Visoke strane ugovornice preuzimaju obavezu da se povinuju pravosnažnoj presudi Suda u svakom predmetu u kome su stranke.

2. Pravosnažna presuda Suda se dostavlja Komitetu ministara koji nadgleda njeno izvršenje”.

59. Podnosilac predstavke nije predao zahtjev za pravičnu naknadu u predviđenom roku. Sud stoga smatra da nema potrebe da mu se dosudi bilo koji iznos po toj stavci.

60. Sud takođe zapaža da u ovom konkretnom predmetu, Sud jeste presudio da navođenje vjeroispovjesti građanina u matičnim knjigama ili na ličnim kartama jeste nespojivo sa slobodom da se ne otkrije vjeroispovjest pojedinca (v. stav 53 ove presude). Ovi zaključci sami po sebi impliciraju da povreda prava podnosioca predstavke, koje je garantovano članom 9 Konvencije, potiče od problema koji se odnosi na navođenje – obavezno ili opcionalno – vjeroispovjesti na ličnim kartama. U tom smislu, Sud smatra da bi uklanjanje rubrike za vjeroispovjest moglo da predstavlja odgovarajući oblik sredstva koje će dovesti do toga da se okonča povreda koju je Sud našao.

IZ TIH RAZLOGA, SUD

1. *Proglašava*, većinom glasova, predstavku prihvatljivom;
2. *Pridružuje meritumu*, sa šest glasova naprema jedan, prigovor Vlade koji se odnosi na to da podnosilac predstavke nema status žrtve i odbija ga sa šest glasova naprema jedan;
3. *Nalazi*, sa šest glasova naprema jedan, da je došlo do povrede člana 9 Konvencije;
4. *Nalazi*, sa šest glasova naprema jedan, da nema potrebe da se zasebno ispituje da li je došlo do povrede člana 6 i člana 14 Konvencije u ovom konkretnom predmetu.

Sačinjeno na francuskom jeziku i dostavljeno u pisanoj formi 2. februara 2010. godine, po pravilu 77, stavovi 2 i 3 Poslovnika Suda.

Sally Dollé
Sekretar

Françoise Tulkens
Predsjednik

U skladu sa članom 45 stav 2 Konvencije i Pravilom 74 stav 2 Poslovnika suda, izdvojeno mišljenje sudije Cabral Barreto nalazi se u prilogu ovoj presudi.

F.T.
S.D.

© Savjet Evrope/Evropski sud za ljudska prava, 2012. godina.

Zvanični jezici Evropskog suda za ljudska prava su engleski i francuski. Ovaj prevod urađen je uz pomoć Fonda za ljudska prava Savjeta Evrope (www.coe.int/humanrightstrustfund). On nije obavezujući za Sud i Sud ne preuzima odgovornost za njegov kvalitet. Prevod se može preuzeti sa baze podataka o sudskoj praksi Evropskog suda za ljudska prava HUDOC (<http://hudoc.echr.coe.int>) ili sa bilo koje druge baze podataka kojoj ga je Sud dostavio. Prevod se može reprodukovati za nekomercijalne svrhe pod uslovom da se navede puni naziv predmeta, sa gore navedenom izjavom o autorskim pravima i pominjanjem Fonda za ljudska prava. Ukoliko je namjera da se bilo koji dio ovog prevoda upotrijebi za komercijalne svrhe, molimo vas da se obratite na adresu publishing@echr.coe.int

© Council of Europe/European Court of Human Rights, 2012.

The official languages of the European Court of Human Rights are English and French. This translation was commissioned with the support of the Human Rights Trust Fund of the Council of Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). It does not bind the Court, nor does the Court take any responsibility for the quality thereof. It may be downloaded from the HUDOC case-law database of the European Court of Human Rights (<http://hudoc.echr.coe.int>) or from any other database with which the Court has shared it. It may be reproduced for non-commercial purposes on condition that the full title of the case is cited, together with the above copyright indication and reference to the Human Rights Trust Fund. If it is intended to use any part of this translation for commercial purposes, please contact publishing@echr.coe.int.

© Conseil de l'Europe/Cour européenne des droits de l'homme, 2012.

Les langues officielles de la Cour européenne des droits de l'homme sont le français et l'anglais. La présente traduction a été effectuée avec le soutien du Fonds fiduciaire pour les droits de l'homme du Conseil de l'Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). Elle ne lie pas la Cour, et celle-ci décline toute responsabilité quant à sa qualité. Elle peut être téléchargée à partir de HUDOC, la base de jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme (<http://hudoc.echr.coe.int>), ou de toute autre base de données à laquelle

HUDOC l'a communiquée. Elle peut être reproduite à des fins non commerciales, sous réserve que le titre de l'affaire soit cité en entier et s'accompagne de l'indication de copyright ci-dessus ainsi que de la référence au Fonds fiduciaire pour les droits de l'homme. Toute personne souhaitant se servir de tout ou partie de la présente traduction à des fins commerciales est invitée à le signaler à l'adresse suivante : publishing@echr.coe.int

